

ЩЭНЫГЬЭ ТХЫГЬЭ
УДК 821.352.3
DOI: 10.31143/2542-212X-2022-3-404-416
EDN: IBONJL

БИЦУ АНАТОЛЭ И УСЫГЬЭР: МОТИВ НЭХЬЫЩХҮЭХЭР, ЖАНР СИСТЕМЭР

Хъэвжокъуэ Людмилэ Борис ипхъу

Урысейм ЩЭНЫГЬЭХЭМКІЭ и академием и Къэбэрдей-Балькъэр щЭНЫГЬЭ центрым Гуманитар къэхутэнэгьэхэмкІЭ и институт, Налшык, Урысей, lyudmila-havzhokova.86@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9931-7726>

Аннотацэ. Мы щЭНЫГЬЭ ТХЫГЬЭР КЪЭБЭРДЕЙ УСАКІУЭ Бицу Анатолэ Мурат и къуэм и творчествэм тегъэпсыхъац. Гульытэ нэхъышхъэ зыхуэтщар абы и усыгьэр зытеухуамрэ зэрыухуамрэ джынырш, жанр и лъэныкъуэкІЭ игъуэта зыужыныгьэр къэхутэнэрыш. Лэжыгьэм щЭНЫГЬЭР И ЛЬАБЖЬЭУ ЩЫЗЭПКЪРХАЦ УСЭХЭМРЭ БАЛЛАДЭХЭМРЭ. УСАКІУЭМ И ІЭДАКЪЭЩІКІХЭМ НЭХЬ КУУЭ ИКІИ УБГЬУАУЭ ЗЫЩЫЗУУЖА Лирикэ лІЭУЖЫГЬУЭХЭР КЫХЭГЬЭЩХҮЭХУКІАЦ, АБЫХЭМ ЯЩЫШУ ЗАУЭМ ТЕУХУА Лирикэмрэ лъагъуныгьэ Лирикэмрэ щхъэхуэу джа хъуаш. Къэхутэнэгьэм и щЭЩЫГЬУАГЬЫР ЗЭХҮЭЛІАР НОБЭР КЫЗДЭСЫМ ЛЬЭПКЪ ЛИТЕРАТУРЭ щЭНЫГЬЭР ЗЫХУНЭМЫСА БАЛЛАДЭ ЖАНРЫР Бицу А. И ЕХҮҮЛІЭНЫГЬЭХЭМ ЯЗЫХЭЗУ КЫЫЗЭРЫШГЬЭЛҮЭГҮАРШ. ЖАНРЫМ И КҮУПХҮЭМ ЗЭРИЗАГЬЭ Е ЗЭРИМЫЗАГЬЭ И ЛЪЭНЫКЪУЭКІЭ ЗЭПКЪРХАЦ «ХҮНЦАКІУЭМРЭ ДЖЭГУАКІУЭМРЭ», «ЛЪАГЬУНЫГЬЭ», «ЖАМБОЛЭТ», «ЩАКІУЭ КІАПЭ», «НЭХЬЫЩІЭ» БАЛЛАДЭХЭР. ЛЭЖЫГЬЭМ щЭНЫГЬЭ МЕТОД ЗЫБЖАНЭ КЫЩЫГЬЭСЭБЭПАЦ: ТХЫДЭР ТЕГЪЭЩІАПІУЭ ЗЭГЬЭПЩЭНҮР (СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ МЕТОД), АНАЛИЗҮР, КҮЭТХХЫНЫР (ОПИСАНИЕ). Къэхутэнэгьэм КЫРИКІУАХЭР АДЫГЭ (КЪЭБЭРДЕЙ) УСЫГЬЭР ДЖЫНЫМКІЭ, АПХУЭДЭУИ ЕДЖАПІЭ НЭХЬЫЩХҮЭХЭР ЗЭРЕДЖЭН СПЕЦКУРСХЭР ЗЭХЭЛХҮЭНЯМКІЭ СЭБЭП ХҮНУУЩ.

Зэрыгьуазэ пеальэхэр: Бицу Анатолэ, къэбэрдей усыгьэр, зауэм таухуа лирикэ, усэ, балладэ, мотив, жанр, образ.

Цитатэ кызызэрыхэпхынур: Хъэвжокъуэ Л.Б. Бицу Анатолэ и усыгьэр: мотив нэхъышхъэхэр, жанр системэр // Электронный журнал «Кавказология». – 2022. – № 3. – С. 404-416. – DOI: 10.31143/2542-212X-2022-3-404-416. EDN: IBONJL.

© Хъэвжокъуэ Л.Б., 2022

Original article

ANATOLY BITSUEV'S POETRY: MAIN MOTIVES, GENRE SYSTEM

Ludmila B. Khavzhokova

The Institute for the Humanities Research – Affiliated Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, Nalchik, Russia, lyudmila-havzhokova.86@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9931-7726>

Abstract. The article explores the work of the Kabardian poet Anatoly Muratovich Bitsuev. The main research attention is focused on the dominant motifs and genre characteristics of his poetry. The themes and problems of poems and ballads have been studied. The main lyrics of the poet are revealed, military and love lyrics are thoroughly analyzed. The level of assimilation of the ballad by the author under study is determined by considering the evolution of the genre in national literature. The ballads “The Robber and the Storyteller”, “Love”, “Dzhambolat”, “Duel”, “Junior” are considered, their content and formal (compositional) features are studied for compliance or non-compliance with the canons of the genre. In the study's course, a complex of scientific methods was applied, including a comparative historical method, analysis, and description. The revealed results can be used in the history's study of the Adyghe (Kabardian) poetry and literature in general, the development of special courses and research in national philology.

Key words: Anatoly Bitsuev, Kabardian poetry, military lyrics, poem, ballad, motif, genre, image.

For citation: Khavzhokova L.B. Anatoly Bitsuev's poetry: main motives, genre system. IN: Electronic journal «Caucasology». – 2022. – № 3. – P. 404-416. – DOI: 10.31143/2542-212X-2022-3-404-416. EDN: IBONJL.

© Khavzhokova L.B., 2022

Научная статья

ПОЭЗИЯ АНАТОЛИЯ БИЦУЕВА: ОСНОВНЫЕ МОТИВЫ, ЖАНРОВАЯ СИСТЕМА

Людмила Борисовна Хавжокова

Институт гуманитарных исследований – филиал Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук, Нальчик, Россия, lyudmila-havzhokova.86@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9931-7726>

Аннотация. В статье исследуется творчество кабардинского поэта Анатолия Муратовича Бицуева. Главное исследовательское внимание акцентировано на доминирующих мотивах и жанровой характеристике его поэзии. Изучена тематика и проблематика стихов и баллад. Выявлены основные виды лирики поэта, подробно проанализированы военная и любовная лирика. Научная новизна исследования состоит в том, что определен уровень освоения баллады исследуемым автором в общем контексте эволюции жанра в национальной литературе. Рассмотрены баллады «Грабитель и сказитель» («ХъунщакIуэмрэ джэгуакIуэмрэ»), «Любовь» («Лъагъуныгъэ»), «Джамболат» («Жамболэт»), «Дуэль» («ЩакIуэ кIапэ»), «Младший» («НэхъышIэ»), изучены их содержательные и формальные (композиционные) особенности на предмет соответствия или несоответствия канонам жанра. В ходе исследования применен комплекс научных методов, в том числе сравнительно-исторический метод, анализ и описание. Полученные результаты могут быть использованы при изучении истории адыгской (кабардинской) поэзии и литературы в целом, а также разработке спецкурсов и проведении исследований в области национальной филологии.

Ключевые слова: Анатолий Бицуев, кабардинская поэзия, военная лирика, стихотворение, баллада, мотив, жанр, образ.

Для цитирования: Хавжокова Л.Б. Поэзия Анатолия Бицуева: основные мотивы, жанровая система // Электронный журнал «Кавказология». – 2022. – № 3. – С. 404-416. – DOI: 10.31143/2542-212X-2022-3-404-416. EDN: IBONJL.

© Хавжокова Л.Б., 2022

Иужьрэй лъэхъэнэм «Сыт литературэр зэрытшынур? ЩЭттхынур? ЩЭдджаинур?...» жаIэу куэдрэ зэхыбох. Апхуэдэ упшIэхэм жэуап иумытыжми хъунущ, сыйту жыпIэмэ литературэм, щэнхабзэм, бзэм зегъэужыным и мыхъэнэр зыхэзымышIэм, а гупсысэхэм пасэу щамыпIыкIам кыгурлыбгъэIуэфын щагъуэ щыIэкъым. ИтIани псоми ящIэну щхъэпэт литературэр дунейр зэтезыIыгъэ, я нэхъ машIэрауи, лъэпкыр къэзыхъумэ лъапIагъэхэм зэрашыщыр. Бзэр зыгъэлажъэмрэ абы и зыгжыпIэмрэ литературэрщ, апхуэдэу щыштыктIэ, ар щымыIэмэ, бзэри зэрыкIуэдыжынум шэч хэлькъым. Бзэр зыфIэкIуэда лъэпкым къэкIуэну зэри-мыIэри щыхъэт лей хуэнкыуэкъым. И лъэпкыр щымыIэжрэ и бзэри щыгъупшIэжамэ, цыхур, Кыщоккуэм зэритхыгъяуэ, «абгъуэншэ бзууэ» губгъуэм къонэ... Зэрынэрэильгъяуши, псори зэпышIаш. Литературэр дэтхэнэ цыхуми и гъашIэм гуэхыпIэ имыIэу епхащ, ар еzym зыхишIэ е зыхимышIэ емылъытауэ.

Адыгэ литературэм и тхыдэм лъэхъэнэ зыбжанэ къыхагъэшхъэхукI: зэхэублапIэр (XX лIэцIыгъуэм и 20–30 гъэхэр), зауэ зэманыр (1945–1956 гъг., 1960 гъэхэм къэсиху щихрагъэубыди урохъэлIэ), XX лIэцIыгъуэм и 60–80 гъэхэр, совет нэужь лъэхъэнэр (1990 гъэхэм къышыщIэдзауэ нобэ къэсиху). Нэхъ щIэгъэхуэбжяуэ зыщиужъар блэкIа лIэцIыгъуэм и 60–80 гъэхэрщ. А Палъэм къриубыдэу адигэ (къэбэрдей, шэрджэс, адигей) литературэм усакIуэ, тхакIуэ гупышхуэм я творчествэр къышызэцIэрыуауэ щытащ: Гъубжоккуэ Л., Тхэгъэзит З., Цеикьюэ Ю., Хъэнфэн А., Нало А., Мамий Е., Дудар Хь., Бештоккуэ Хь., Бемырзэ М., ЙутIыж Б., Къуинкьюэ Н., Уэрэзей А., Нэхущ М., Дыгъужь Къу., Ацкъян Р., Мыккуэжь А., н. Мы гупым ящышIэ ноби лъэпкым жыджеzu хуэлажъэ усакIуэ Бицу Анатолэ.

Бицу Анатолэ и тхыгъэхэр блэкIа лIэцIыгъуэм и 60 гъэхэм я пэшIэдзэхэм дунейм къытехъэу хуежъащ. 1968 гъэм и усэ зыбжанэ Москва къышыдэкI «Дружба народов» журналым къытехуащ. Абы и пэублэ псальэм Кыщоккуэ Алим щитхыгъат: «Бицум и усэхэм фIагъыу яхэльщ ахэр къуэпсыбэкIэ лъахэм зэралышIар, апхуэдэуи усакIуэм акъыл жанкIэ и лъэхъэнэгъухэм я гурылъ-гупсысэхэр къипхъуатэурэ, гурышIэ инкIэ зэшIиузэдэжурэ, щIэджыкIакIуэхэм гурыхъу зэрабгъэдильхъэжыфыр» [Кешоков 1968: 99].

Бицу А. «ГуфIапшIэ» зыфIища и япэ усэ тхылтыр 1969 гъэм дунейм къытехъащ. АдэкIэ, 70 гъэхэм къышыщIэдзауэ, абы и ИдакъэцIэкIхэр Налшыки Москваи къышыдэкIащ, газетхэмрэ журналхэмрэ къытехуащ, хамэ лъэпкыбзэхэмкIэ зэрадзэкIащ, езыми нэгъуэшI лъэпкъхэм я усыгъэхэр къэбэрдей-шэрджэсыбзэм къригъэзэгъащ. КъызэцIэкIуауэ къэбгъэльгъауэмэ, анэдэлхубзэкIи урысыбзэкIи тхыль щхъэхуэу пишIы бжыгъэхэр дунейм къытехъащ: «Зы дакъикъэ» (1971), «Стремление» (1973), «Фэепль» (1975), «Псалть быдэ» (1977), «Человек и небо» (1979), «Гуэл щхъуантIэ» (1981), «Сквозь сердце» (1983), «Мотив» (1984), «От весны до весны» (1986), «Усыгъэхэр» (1997), «Позывные жизни» (2000), «Псэм и дуней» (2003), «КIуэцIырыкIыбжэ» (2008), «Къосыр уэс...» (2016). УсакIуэм зэридзэкIахэр зэрыт «Балъкъэр пишIналъэ» тхылтыр 1987 гъэм Налшык къышыдэкIащ.

Бицу Анатолэ жанр зэмылIэужыгъуэхэм щолажъэ, и усыгъэр темэ куэду зэтопшIыкI, ауэ сыйт хуэдэ тхыгъэ къимыгъэшIми, ар лъэпкымрэ хэкумрэ я тхыдэм, нобэрэй гъашIэм къуэпс быдэкIэ пышIаш.

УсакIуэм и творчествэм щыпIэ нэхъ ин щеубыд зауэм теухуа лирикэм. Дызэршыгъузэщи, 1941–1945 гъэхэм дуней псор бэлыхъ мыухыж хэзыдза Хэку зауэшхуэм и лъэужьыр игъашIэки хэмыгъуэцэжыну цыху қуэдым я гъашIэм кыхэнаш. Ар зериухрэ ильэс 77-рэ дэкIыжами, зауэм ижь зыщимыхуа, абы и гуаур и щхъэкIэ, и бынкIэ, къэзыльтхуакIэ е къыдалъхуакIэ зымыгъэунэхуа зы цыху закъуи ди къэралым ису къышIэнукъым. Апхуэдэц абы и фэбжыр зылъыса е зи сабиигъуэр зауэ нэужъ зэман гугъум хиубыда усакIуэ, тхакIуэхэри, абыхэм ящыщу зауэм хэтыну къызыхуимыхуа, ауэ а мафIаем къихъя насыпыншагъэхэр псекIэ зыхэзыщIэу зи тхыгъэхэм къышызыгъэльэгъуэжахэри.

Ди къэралым бийр къышитеуа япэ махуэхэм щегъэжьауэ къэбэрдей усакIуэхэм, тхакIуэхэм, гъуазджэмрэ щэнхабзэмрэ я лэжъакIуэхэм ящыш куэдыр Хэкум и щыхьымрэ щхъэхуитыныгъэмрэ яхъумэжыну зауэ ИэнатIэм Iухъауэ щытащ. Абыхэм яхэтащ ЩоджэнцIыкIу А., Кыщокъуэ А., КIуаш Б., ЩоджэнцIыкIу И., Шортэн А., Къардэн Б., Нало А., КъардэнгъущI З., Гъубж М., Тубай М., Тау Б., Шэру Н., ТIажь Ш., Къэжэр И. сымэ, н. Зауэм щызэрахъя лыхъужыгъэм къидекIуэу, зи цIэ къитIуахэм я къалэмыр фIым, текIуэныгъэм ехъэлIа гупсысэхэмрэ къыхуеджэныгъэхэмрэ хуагъэлажъэкIэрэ, Хэкур хъумэжын Iуэхум я гуашIэ тIууашIэ хальхъащ. Абыхэм ди къэралым и лъэпкыбэ зэкъуэтэм и текIуэныгъэкIэ иуха Хэку зауэшхуэм теухуа тхыгъэ куэд я Иэдакъэ къышIэкаш.

КъышынэмьшIауи, зауэм ехъэлIа лирикэм я зэфIэкI щагъэльэгъуаш ар зи щхъэкIэ зымыгъэунэхуа, ауэ абы кърикIуахэр къэгъэльэгъуэжын, лыхъужыхэр гъэльэпIэн, хэкур фIыуэ лъагъун икIи хъумэн мотивхэр зи тхыгъэхэм лъабжъэ яхуэхъуа усакIуэхэмрэ тхакIуэхэмрэ: Теунэ Х., Щомахуэ А., ХъэхъупашI э А., Къашыргъэ Х., ЩоджэнцIыкIу Н., ХъэхъупашI э Х., Нало З., н. НыбжъкIэ абыхэм я лъэмбым къиувахэри зауэм теухуа темэр нэсу, зыубгъуауэ къызэкIуэцIыхыным, мамырыгъэр, цыхугъэр, зэнбжъэгъугъэр, къуэшыгъэр гъэбыдэным хүщIэкъуаш, нобекIи а Iуэхум псэмыблэжу толажъэ. Апхуэдэц зи сабиигъуэр зауэ нэужъ лъэхъэнэ гугъум хиубыда Бицу Анатолэ.

Хэку зауэшхуэ екIуэкIам Бицур зэрышыгъузэр нэхъыжыхэм къаIуэтэжа хъыбархэмрэ зэджа тхыгъэхэмкIэш, ауэ зауэм и бэлыхъхэмрэ мамырыгъэм и лъапIагъымрэ усакIуэм псекIэ зыхищIащ, ахэр и тегъещIапIэуи тхыгъэ куэд и Иэдакъэ къышIэкаш: «Ди хадэр къуалэбзухэм къидоуш...», «Сэлэт», «Зауэ», «Нэф», «Ди гъунэгъуу а лыхъыр псэуат...», «Абыхэм ящIэрт я псэр щIатыр...», «Сурэт», «Анэм и гур», «Зауэ нэужъ», «И махуэт ТекIуэныгъэм – майм и бгъут...», «Яльэгъуат тIэкIу ефауэ дыгъуас...», «Гъунэгъу фыз», «Фызабэм и псальэ», «Си къуэш» усэхэмрэ «Фэепль», «Псалтьэ быдэ» поэмэхэмрэ. Мыхэр зэзышалIэу зи щхъэхуэныгъэ яхыболъагъуэ – зауэм и удын зыльэIесахэм я щхъэ кърикIуахэр къышыIуэтэжа сюжет пыухыкIа Яэш.

«Си къуэш» (1968) усэм деж зауэм зи унагъуэм, нэхъ пэжу жыпIэмэ, зэкъуэшитIым къахуихъя насыпыншагъэр къышыгъэльэгъуэжащ. Абыхэм я нэхъыжыр ныбжъкIэ щIалэ дыдэу шэ къэуэжым къигъаштэри дэгу-бзагуэ хъуаш. Ауэ а къэхъугъэм и мыгъуагъэр зыгъэвир шынэхъыжым и закъуэкъым, атIэ шынэхъышIэми и гур хошI – анэкъильхур ныкъуэдыкъуэ зэрыхъуамкIэ и щхъэ къуаншагъэ хуехъыж, и зэрэн лъэпкъ абы хэмэлъми.

Философие гупсысэ қуурэ психология лъэшкІэ псыхъащ «Сурэт» (1967) усэри. Абы и сюжетыр, зэ епльыгъуэкІэ, къызэрыйгуэкІыу пфІэшІынуш: заү гущІэгъуншэм анэ қуэд бынкІэ игъегулащ. Апхуэдэхэм языхэзщ а мафІэ лыгъейм хэкІуэда къуэм къышІэна сурэт закъуэр зи гурыфІыгъуэу усэм къыхэшыж анэри: «а сурэтыр нанэм хуехь и Іупэм, и нэм», «и псэм химыхынур щІекъузэ и бгъэгу», «аращ зэплъыр анэр дыгъэр къышІэклими», «аращ зэплъыр анэр жэшхэр хэкІуэтам». Сурэт псэншэмрэ анэмрэ я зэхуаку дэль гурыгъухэр усакІуэм «фэбжькІэ гъэншІа» иджырей дунейм и нэшэнэу къегъэлъагъуэ: «*Итиш и пашхъэм анэр блыным сурэт фэлъым – / Сурэтыр нэшхъыфлэц, анэр гукІэ магъ*» [Бицуев 2016: 45].

Хэку зауэшхуэр къызыхэшыж тхыгъэ қуэдым къащхъэшыкІыу, Бицу Анатолэ и лирикэм зы щхъэхуэныгъэм, бгъэдыхъэкІэ щІэшыгъуэм ушрохъэлІэ: зауэм къиша гузевэгъуэм усакІуэр цыыху зэхуэмымдэхэм я нэкІэ хопльэ. Зи гугъу тщІыр ищхъэкІэ къэтхъа уситІым деж зи шынэхъыжыр зауэм ныкъуэдыхъуэ ищІа щІалэмрэ зи быныр зыгъеиж анэмрэ я образхэмкІэ къыщыгъэлъэгъуаш. «Ди гъунэгъуу а лыжыр псэуат...» (1967) усэм къыхэш персонаж нэхъыщхъэри абыхэм зыкъомкІэ яподжэж. А образым нэуасэ дыщыхуищІкІэ япэ сатырхэм деж усакІуэм щетх: «*Къикыжат ар зауэм ныкъуэдыхъуэ – / Абы и щхъэм игъуэтат сэкъат*» [Бицуев 1997: 107]. Ауэ а фэбжымкІэ зэфІэклиакъым лыжыым зауэм къыхуихъа насыпыншагъэр: абы «и къуэ закъуэри Ихат». Апхуэдэ гуауэшхуэр зи натІэ хъуам игъевахэр Бицум гущІыхъэу икІи художественнэ Іэзагъ ин хэльу къигъэлъэгъуэжащ: «... Арат дадэм, и щхъэм къицхъэрыуэу, / Къицхъуухыр унацхъэчэзуэ / Къуажэр, лъалуэу: / «Си къуэр къызэфтыж», / «Итт ар куэдрэ клуэрти ди къуажэкхъэм, / Къицильхъуэу ар сынхэм я къуагъ...» [Бицуев 1997: 107]. Усэм и сюжетым зиужыхукІэ и психология лъэшагъми хохъуэ, кІэух сатырхэм деж щыщІохуабжэ:

...Ехыжсац дунейм ар и гур ныкъуэу.
Сэ а лыжым нобэми сопицыхъ:
Щы щлагъ кыфым къицильхъуэу и къуэр
Сфлоцл иджыри хэту ар бэлыхъ [Бицуев 1997: 107].

«Нэф» (1967) усэм дежи зауэм и мыгъуагъэхэр гъэшІэгъуэну, кууэ икІи щІэшыгъуэу къыщыгъэлъэгъуаш. Мыбы и лирикэ лыхъужым зауэм фэбжь хихащ – и нитІыр нэфу къигъэзэжащ. «Нэфу а зауэм сэлэт къикыжам» къитетсыха къыфІыгъэ мыгхыжымрэ, «бийр хисхъэжу еzym зэшІищІа мафІэм, щІэрышІэу ди щым дыгъэ къипсэжамрэ» усэм щызэпэшІоувэ икІи абыхэм я зэхуаку къидокІ иужьрэй сатырхэм дызыщрихъэлІэ зэгъэпшэнэгъэ гъэшІэгъуэныр:

О, сыйту гуфлэу
Иупльэжсынт ар нобэ
Зэгуэр мафлэсым
Щихъума дунейм!
...КъекІухыр нэфым
БашкІэ лэбэррабэу,
Флэклуэда нитІыр
Къилъыхъуэж нэхъеий [Бицуев 2016: 46].

«Зауэм и кіэр хъэдагъэш» щыжкаІэр «Ди хадэр къулэбзухэм къыдоуш...» (1965) усәми ІупшIу къыхәщащ. Абы и пәшІәдзә сатырхәм гъатхә пшэд-джыжым и тепльэр, хадэм къышыІу бзухэм я пшынәбзә дахэр, дунейм и щІәрашІәгъуэр бзэм и Іәмал зэмымІәужыгъуэхэмкIә къышыгъэлъегъуаш. Усәм и лирикә лыхъужыр хадэм здиләжыхым, лъэмымкIыу и гур фIобзәрабзә, бзу-хәм ядежьюуэ игукIә уэрәд къреш. ГъашІэр къевыІакъым... Дыгъэр къопс, псыр йожәх, уэшх къошх, жыгхэр мәгъагъә, ауэ а псори зыхэзымышІә щыІәш – гъунэгъу фызабэр гухәшшIуэхэм ехъ, «щІозәшых и унэ щыкIу лъэбышэм». Абы гу лызыта лирикә лыхъужырм фызабэр фIәпсәкIуәдзә, и гуаэр псәкIә дегъәв, ар ильагъухукIи игукIә жеІә: «СфIәдийуэ си пкъыр заншIеу сохъур бзәнишә, / Зауә, уи фәбжыр сә щыслъагъум дей...» [Бицуев 1997: 103].

МафIаем хэту хэкур зыхъумәжахәм, текIуэнныгъэр лъыкIә къэзыззәуахәм я лыхъэр Бицу А. «Абыхәм ящIәрт я псэр щIатыр...» (1974) зыфIища усәм щеІәт икIи щегъэльяапIә. ЗауэлIхәм я хахуагъэм, бәшечыгъэм, лъэпкъымрә хекумрә хуаләжья къалэнышхуэм я гугъу щицIкIә усакIуэм етх: «Абыхәм ящIәрт я псэр щIатыр, / Абыхәм я щхъэр ямыгъеит...»; «ЯщIами шәм кхъузанә я бгъэр, / ПәщIәтхәт хъыжысу бий ерум...»; «Тетахэу блыну бийм и гъуэгүм, / КъэкIуэнум хуагъэжаяу ялъ...» [Бицуев 1997: 104].

ИщхъэкIә дызыхэпльяхэр зэрышхъэтци, «зауэм теухуауэ Бицу Анатолә и Іәдакъэ къышIәкIа тхыгъэхәм къэбэрдей усыгъэм щыпIә ин щаубыд, а Іуэхугъуэшхуэр къизэригъэльегъуэжа кууагъкIи, темәм зэрызригъэубгъуа мардәк-Ии зыпэбгъэув хууну щыІәри Кыщокъуэ Алим и зауэ лирикәр аркъудейш» [Хавжокова 2015: 203].

Бицу А. и творчествәм зыужыныгъэ нәхъ ин щызыгъуэтахәм ящIи щьагъуныгъэ, пейзаж лирикә лIәужыгъуэхэри. Языныкъуэхәм деж ахэр зы тхыгъэм и кIуэцIкIә щызэхэухуэнауэ къокIуэ. Псом хуэмыйдэу щIерыIуэ хъуаш «Къосыр уэс...» усэр. Ар, щIәджыкIакIуэхәм я мызакъуэу, уэрэдусхәми ягу дыхъаш икIи зэтемыхуэу макъамиш хуатхааш. Къардэн Хъесэнрә ХъэIупә ДжәбрәIилрә урысыбзэкIә зэдзэкIа текстым макъамә щIальхъамә, Жырыкъ Заур зыгъэусар анәдэлъхубзә вариантырш [Хавжокова 2017: 44].

Усәм лъабжъэ хуэхъуар уэсүм хуэдэу ткIужа гухэль жэуапыншэрш. Абы щытепшә образыр – уэсүр – лъагъуныгъэ къабзәм и фәепльуи, лирикә лыхъужырм и гухәшшIым и инагъыр къэзыгъэлъагъуэ пшальэуи, гъашІэр зэрыкIэншәм, бләкIам къэгъазә зәримыІәм и щыхъетуи къокIуэ. Иужьрей едзыгъуэм дыкъышоджә:

*Къосыр уэс...
Уэ си гум укъэкIауэ
Гурыгъу мафIә щәхүм
Си бгъэр ес.
Сә уизгъэхужынум сиғу
Күэд щIауэ,
Сә уизгъэхужынум си гум,
Ауэ,
Къосыр уэс...
Къос плащэу, щабэу уэс... [Бицуев 2016: 131]*

Дызэрыщи гъуазэци, лъагъуныгъэм фащэ куэд иІэц: абы хеубыдэ цы-хухъумрэ бзыльхутъемрэ я зэхуаку къыдэхъуэ гурышІэ дахэри, адэ-анэмрэ бы-нымрэ я гухэль къабзэри, хэкур, укъызыхэкІа лъепкыр, гъашІэр, зэрыдунейуэ фІыуэ лъагъунри. УсакІуэ нэсым и гур сый щыгъуи лъагъуныгъэм и хэшІапІэц, аращ ар зыгъусэри.

Бицу А. и усыгъэм ищхъекІэ къышыдгъэлъэгъуа лъагъуныгъэ лІэужыгъуэ псори щызэхэгъэшыпсыхъаш. Псом хуэмидэжу усакІуэм къехъулІаш икІи ады-гэ лирикэм и фІыпІэ хъуаш анэм тэухуа усэхэр. Хэпхыни хэплъхъэни щымыІэу, и бзэкІи, образ ухуэкІэкІэкІи къызыхуэтыншэу гъэпсац «Зэгуэр уи анэм и джэ макъ зэхэпхмэ...» усэ цІэрыІуэр. Анэм нэхъ лъапІэ зэрышымыІэр усакІуэ, тхакІуэ куэдым я ИэдакъэшІэкІхэм къыхэщац, абыхэм анэм и образыр щаІеташ, щагъэлъэпІаш, ауэ Бицуум нэхърэ нэхъ лъэшту анэм хуйІэ лъагъуныгъэр къэзыІуэтэфа дэ дрихъэлІакъым. Абы и щыхъэтш, псальэм папшІэ, мыпхуэдэ сатырхэр:

Зэгуэр уи анэм и джэ макъ зэхэпхмэ,

Ухэтми дэпым –

Уэ зэцэлүүвчликл.

Зэгуэр уи анэм и джэ макъ зэхэпхмэ,

Ажалу щитми къожьэр –

Къызэплъэкл.

Зэгуэр уи анэм и джэ макъ зэхэпхмэ,

Сэр ныкъуэкъихмэ самплем –

Ар ильхъэж.

Зэгуэр уи анэм и джэ макъ зэхэпхмэ,

Шэ бутынцар,

Лъэцьыхьи, къэубыдыж... [Бицуев 2016: 65]

Апхуэдэ гурышІэ къабзэхэмкІэ псыхъаш Бицу А. анэм хуиуса дэтхэнэ зытхыгъэри: «Мамэ», «Телеграммэ», «Анэм и гур», н.

Бицу Анатолэ и творчествэм щыпІэ щхъэхуэ щаубыд хэкупсэ мотивкІэ зэшІэузэда усэхэм (псом япэу къыхэгъэшыпхъэц «Тырку щынальэ» циклым хыхъэхэр: «Истамбыл», «Хасэ», «КъэфакІуэ», «Кхъухь тедзапІэ», «Уэрам», «Мыл кІанэ», «Хэкум», «Мэшалыхъ», «Ежъэжыгъуэ», «Уэрэд», «Псалъэ закъуэт...»), философие гупсысэ куу зыщІэлъхэм («Сэ къэзгъэкІыркым мэш...», «КІуэцІрыкІыбжэ», «Щичаш фоч кІакхъур...», «Хъунущ упсэу гу лъумытэу...», «ЩызэгуройІуэтэм щыхухэр...», «Хуэчэмц ди гъашІэр куэдым нобэ...», н.). Зэрынэрылъагъущи, усакІуэм и ИэдакъэшІэкІхэм лирикэ лІэужыгъуэ псоми зыужыныгъэ щагъуэтац.

ИщхъекІи къызэрыхэдгъэщац, Бицу А. жанр зэммылІэужыгъуэхэм щолажъэ. Гу лъитапхъэц абы нэхъ гугъусыгъуурэ зызыужь балладэм и тхыдэм хуишІа хэлъхъэныгъэм. Ар къэтхутэн ипэ къихуэу, адыгэ литературэм а жанрыр зэрышызэфІэувам, и щхъэхуэныгъэхэм кІэшІу кытеувыІэн хуейш.

Дэтхэнэ лъэпкъ литературэри здынэса лъагапІэхэмрэ зыІэригъэхья ехъулІэ-ныгъэхэмрэ къызэрраШ Ѣщальэ нэхъыщхъэхэм ящыщ жанр и лъэныкъуэкІэ абы зэрызиujжар. Зы лІэшІыгъуэм къриубыдэу адыгэ литературэм жанр псори

къигъэІэрыхуэн лъэкІаш, миниатюрэмрэ усэмрэ я деж къыщыцІэдзарэ жыпхъэ Пашэхэу повестымрэ романымрэ, апхуэдэуи нэхъ гутуу дыдэу зэхэль сонетымрэ сонет Іэрамэмрэ я деж щиухыжу. Абы щыгъуэми жанр къескІэ еzym и зыужынагъэ гъэшІэгъуэн игъуэташ. Роман къудейр къэтштэнщи, нобэ диІэш абы и лІэужыгъуэ куэд: усэу тха роман (ЩоджэнцІыкІу А. и «Къамботрэ Лацэрэ»), роман-миф (Бештокъуэ Хь. и «Мывэ лъэхъэнэ»), лирикэу гъэпса роман-дневник (Бештокъуэ Хь. и «Дыщэхурэ фІамышІрэ»), роман-поэмэ (Бэлагыы Л. и «Гуашэнэ»), роман-арабескэ (Бештокъуэ Хь. и «МэзылЫымрэ мацІэмрэ»), роман-дилогие, роман-трилогие (Кыщокъуэ А. и «Хъуэпсэгъуэ нур», «Мазэ ныкъуэ щхъуантІэ»; «Щынэхужыкъуэ», «Нал къута», «Кхъужыфэ»), роман-тетралогие (Нало А. и «Нэхуш шу», Шортэн А. и «Бгырысхэр»), новеллэу зэхэт роман (Куийикъуэ Н. и «Мыпсэужхэм я шагыр»), тхыдэ роман (ищхъэкІэ къэдгъэльэгъуахэм я нэхыбэр, апхуэдэуи Мэлбахуэ Е. и «Іуашхъемахуэ кІуэ гъуэгур шынагъуэт», Адыгэ Т. и «Тибард и мэІуху», МэшбащІэ И. и «Щэрэ езанэ щхъэдхыпІэ», Адзын М. и «Си псэ нэшхъейм и Іуфэм»), н.ку. Романым хуэдэу, дэтхэнэ жанрыри ди лъэпкъ литературэм щыкъуэпсыбэш.

Адыгэ (къэбэрдей) усыгъэм лирикэри лиро-эпикэри зы лъэхъэнэм – XX лІэшЫгъуэм и 20–30 гъэхэм – къыщызэдэунэхуаш, зэгъусэуи къызэдэгъуэгурыйкІаш. Абы и щыхъэт науэш Пашэ Бэчмырзэрэ ЩоджэнцІыкІу Алийрэ я творчествэр. Усэхэм нэмышІ, абыхэм япэ поэмэхэри я Іэдакъэ къыщІэкІаш. Иужьрейхэм (поэмэхэм) я фыгъэкІэ лиро-эпикэм и зыужыныгъэр ешэжья хуаш, ауэ абыхэм балладэр гуэгъу щахуэхъуар нэхъ иужыуэкІэш. Япэ адыгэ (къэбэрдей) балладэр дунейм къыщытехъар нобэкІэ зэхэгъэкІыжыгъуейми, шеч зыхэмымлыр зыш – жанрым пэублэ лъэбакъуэхэр ичын щыщІидзар Хэку заушхуэм иужь лъэхъэнэрш.

XV лІэшЫгъуэм балладэм и ухуэкІэр хабзэ ткІийхэм теташ. Ар рифмэ зэшхь зиІэ строфайшу зэхэльын хуейт. Строфар сатырийуэ зэхэтынкІэ хүнунт, апхуэдэм деж сатыр къескІэ пычыгъуй хъурт, рифмэр *ababbcbc* ухуэкІэм тетыпхъэт. Строфар сатыриппІу щызэхэти къэхъурт, абы щыгъуэм сатырхэр пычыгъуипшІ хъу хабзэт, рифмэр *ababbcddcd* ухуэкІэм тетт. Щыхухъу рифмэмрэ щыхубз рифмэмрэ зэблэдзауэ, зыр адрайм ихъуэжу зэкІэлыхыпхъэт. Апхуэдэ гъэпсыкІэ фащэ Иэу балладэр япэ дыдэу франджы усакІуэ Вийон Франсуа и творчествэм щызэфІэувау щыташ [Давыдова, Пронин 2003: 102].

КъыкІэлыхыкІуэ лъэхъэнэхэм жанрым и ухуэкІэ хабзэхэр нэхъ къэтІесхъаш икИи XX лІэшЫгъуэм ирихъэлІэу нобэкІэ ИІэ нэшэнэхэр зэтеува хъуаш. Иджырэй литературэ щІэныгъэмрэ теориемрэ зэрыштубзыхуамкІэ, балладэм и нэшэнэ нэхъышхъэхэм ящыщ щызэхэти къэхъурт, абы щыгъуэм сатырхэр пычыгъуипшІ хъу хабзэт, рифмэр *ababbcddcd* ухуэкІэм тетт. Щыхухъу рифмэмрэ щыхубз рифмэмрэ зэблэдзауэ, зыр адрайм ихъуэжу зэкІэлыхыпхъэт. Апхуэдэ гъэпсыкІэ фащэ Иэу балладэр япэ дыдэу франджы усакІуэ Вийон Франсуа и творчествэм щызэфІэувау щыташ [Давыдова, Пронин 2003: 102].

Къэдгъэльэгъуахэр жанрым и хабзэ, нэшэнэ нэхъышхъэхэр аркъудейш, ауэ абыхэм нэмышІ, къэзыгъэшІ лъэпкъ (лъэпкъ гупсысэкІэ), усакІуэ

(щхъэзакъуэ дуней лъагъукІэ), къызэррагъещІ бзэм и зэхэлъыкІэ-ухуэкІэ, н. ельытакІэ балладэм щхъэхуэныгъэ зэхуэмыдэхэр иЛэнкІэ хъунущ. Ахэр наIу щыхъур зы тхыгъэ хэха е зы усакІуэм и ІэдакъещІэкІ зыбжанэ кууэ щызэпкърах, сюжетымрэ поэтикэмрэ къызэшІэкъуауэ щадж къэхутэныгъэ щхъэхуэхэрщ.

Иджырей балладэр, поэмэм хуэдэу, лиро-эпикэм и зы жанр лІэужыгъуэш. Ар поэмэм къызэрыщхъэшыкІыр абы нэхърэ «нэхъ цЫкІуу зэрыштырыш» [Квятковский 1966: 59], лирикэ уэрэдым къышхъэшызыгъэкІыр – сюжет зэрийэрщ. Абы щыгъуэми балладэр сюжет зиIэ усэм хэгъэгъуэшэн хуейкъым. Иджыри зэ къытедгъэзэжынци, ар лиро-эпикэ жанрщ, абы и ухуэнным ищхъекІэ зи гугъу щытщІа хабзэ псори, нэцэнэхэри щызэдэлэжьапхъэш.

«Адыгэ литературэм и деж балладэр щызэфІэувэ лъэхъэнэм абы тегъещІапІэу тIу илаш: япэр – балладэ ухуэкІэ зиIэу лъэпкъ ІуэрыІуатэм къыхэшыж уэрэд гупырщ, етІуанэр – урыс балладэм и щапхъэхэрщ. Ди лъэпкъ балладэм а тIум я нэцэнэхэри зыщилаш, ауэ щыхъукІи еzym и зыгжыныгъэ лъагъуэ хишижащ» [Хавжокова, Атласкирова 2021: 248].

Балладэ жанрэм и зыгжыныгъэм зи гуашІэ ин езыхъэлІахэм ящыщІа Бицу Анатолэ. УсакІуэм «къэбэрдей поэзием хишища хэлъхъэныгъэр нэхъ щызу къэбгъэлъэгъуэн щхъекІэ лиро-эпикэ жанрхэм я гугъу щыпхъэш», – етх щІэныгъэлІ Гъут Іэдэм [Гутов 2019: 99]. Поэмэхэри хъарзынэу къехъулІами, Бицум и балладэхэр жанрыр зэрыгъэлэжьэн хуейм и щапхъэ нэсщ. Ахэр ильэс зэхуэмыдэхэм дунейм къытехъаш, иужькІэ, псори къызэшІэкъуэжауэ, 2016 гъэм къыдэкІа «Къосыр уэс» тхыльтым хыхъаш. Апхуэдэхэр: «Бгырысыр къызэралъхуар», «ЩакІуэ кІапэ», «Жамболэт», «НэхъыщІэ», «Лъагъуныгъэ», «ХъунщІакІуэмрэ джэгуакІуэмрэ». Ахэр псори къызэшІикъуэрэ адрейхэм я тхыгъэхэм къашхъэшагъэкІу зы щІэшыгъуагъ яхэльщ – лъэпкъ тхыдэмрэ хабзэмрэ я нэпкъыжъэ ятельщ, бгырысым и дуней лъагъукІэкІэ, щыІэкІэ-псэукІэкІэ, жыпІэнурамэ, адигэ хъэлкІэ псыхъахэрщ. Щхъэтечэуэ я гугъу дымышІурэ дриплъэмэ, балладэ псоми адигэ лыгъэр, бэшэчыгъэр, ижь-ижыж лъандэрэ лъэпкъым къыдекІуэкІ щэнхабзэ екІур, цЫхугъэ лъагэр къапкърыщащ. Иджыри зы щхъэхуэныгъэм гу лъытапхъэш: тхыгъэхэр романтизмэм и нэцэнэхэмрэ мотивхэмкІэ гъэнщІаш, абыхэм зи шалъэ имыкІыж лъапІагъэхэр – напэр, щыхъыр, пэжыгъэр, лъагъуныгъэр – щытепщэш.

Бицум и балладэхэр я купщІэкІи фащэкІи апхуэдизкІэ зэгъэпэшазэшІэузэдащи, языхэзми къэхутэныгъэ щхъэхуэ хуэфащэш; щІэныгъэ и лъэныкъуэкІэ абыхэм къапкърыпхыныр куэдщ, тхыльтеджэр дэзыхъэх сюжеткІи къулей защІэхэрщ. Зи гугъу тщIыхъэр нэрылъагъу хъун папщІэ, «ХъунщІакІуэмрэ джэгуакІуэмрэ» балладэм нэхъ кууэ дыхэплъэнщ.

Тхыгъэм хэль конфликтыр и фІэшыгъэм деж къышожъэ: зэрыгурыйуэгъуэши, хъунщІакІуэр – гурымыхъ персонажу щыт хабзэш, джэгуакІуэр – фыим и джакІуэрщ, лъэпкъым и набдзэш. А тIур зэрызэпэшІэувэр фІэшыгъэм къыбжеIэ, ауэ щызэпэшІэувэ щхъэусыгъуэр гурыйуэ щыхъур сюжетырщ.

Залымхъан «хъунщІакІуэ» цIэр тIукІами, ар захуагъэм и тельхъэш, лыгъэ зыхэльщ, цЫху пэжщ. Апхуэдэ цIэр къышIилэжъари, абрэджу ежъэжын хуей щІэхъуари мырат: лей зытехъя лыщІэм къышхъэшыжу къуажэпщым и лъапсэр

игъесри, абы мылькуу къиугъуяр лъэшыгъекІэ къызытирахам яхуигуэшыжауэ щытат. Абы лъандэрэ ар мэз гуэрэнхэмрэ бъуэнщІагъхэмрэ щопсэу, бейхэр къихъунщІэурэ я мылькухэр тхъэмьшкІэхэм яхуегуэш. Залымхъан и образом романтизмэм и пкыыгъуэхэр хэлъщ: зэрыхахуэм, жыру псыхъа хъэлщэн зэтебыда зэриІэм къыдекІуэуи, ІэпІэсэш – пхъэм сурэт зэмылІэужыгъуэхэр къыхебзыкІ, мывэм хъэпшихэр къыхеІушыкІ, нэгъуэшІу жыпІэмэ и пхъашагъэм пэшачэ псэ къабзагъи, дахагъи пкырыльщ.

Іыхыитхуу зэхэль балладэм и япэ Іыхъэр хъунщІакІуэм и образом теухумэ, етІуанэм джэгуакІуэхэр – Къамботрэ Агънокъуэ Лашэрэ къыхохъэ. Япэрейм и унагъуэцІэр тхыгъэм къыхэшыркъым, ауэ щыпсэуа лъэхъэнэ (Агънокъуэ Лашэ и лъэхъэнэгъущ), щыпІэ (Джылахъстэнейм щыщщ), иуса гуэрхэм я кІапэльапэхэр къизэрыгъэльэгъуамкІэ, ар зэры-Абазэ Къамботыр гурыІуэгъуэ мэхъу. Мыбдежым къышегъэжъауэ, усакІуэм балладэм и пкыыгъуэ нэхъышхъэхэм языхэзу уэрэдымрэ макъамэмрэ тхыгъэм къыхешэ, лъэпкъ Іэмэпсымэхэм (шыкІэпшиынэ, бжъамий), уэрэд-гыыбзэхэм я гугъу ещI, иужъерийхэм щыщ пычыгъуэхэр хеухуанэ.

Ещанэ Іыхъэм деж Лашэ и фитон гъещІэрэшІам ису Къамбот Джылахъстэнейм здэкІуэжым, Залымхъан и гупыр къытоуэри гъэр ящI, апхуэдэ щыкІэкІэ дахагъэмрэ (джэгуакІуэм и образыр, абы къыпкърыкІ эстетикэр) лыгъэмрэ (хъунщІакІуэм и образыр) зэпэшІоувэ, икІи япэрейм и къарур нэхъ лъэшу къышщокI, фыр, дахагъэр токІуэ. ДжэгуакІуэм и уэрэдым зэфІэкІышхуэ бгъэдэльщ, ар захуагъэм и тельхъещ, джатэми польэш, Залымхъан хуэдэ я нэхъ лы пхъашэми и гур къегъэтІасхъэ. Ар къыхэшцу тхыгъэм дыкъышоджэ:

*ШыкІэпшиынэр мэбзэррабзэ,
Абы хэлъщ джэгуакІуэм и псэр...
Залымхъан умээхаш,
И напитыр ехуэхащ [Бицуев 2016: 242].*

Балладэм къизэрыхэшымкІэ, уэрэдымрэ макъамэмрэ Залымхъан гъуэгу захуэ трашэж, хъунщІакІуэныимрэ абрэджыныимрэ Іэшыб ешІри, скульптор Іэзэ къыхэкІауэ, Къэжыкъуей Ишхъэрэ къуажэм щопсэу, кІэшІу жыпІэмэ, къизэрыгүэкІ мамыр псэукІэм хуокІуэж.

Тхыгъэм и кІэух Іыхъэм уэрэдым и мыхъэнэмрэ джэгуакІуэм и лыгъэльэкІыныгъэмрэ иджыри зэ дигу къегъекІыж, усакІуэм и ІэдакъэшІэкІым хуиубзыхуа жанрыр къышІыхихам и щхъэусыгъуэми щхъэтечауэ дыщегъэгъузэ:

*Мы хъыбарым щыыфлэсицар
Сыт-тээ нобэ сэ балладэ? –
Зэрытеухуарыц уэрэдым,
Уэрэд нэсым илэ пицлэм.
Ар ширелу мычэму щыылъэм,
Щрелу уафэм, – къигъэпсалъэу,
Абы щэль макъамэм, псальэм
Ялъэкынум щэлткъым щлэ [Бицуев 2016: 244].*

Тхыгъэр зыхуихъа жанрым ехъэлІа гупсысэхэмкІэ усакІуэр къызэрыддэгуашери лейкъым, ублэмэ гъещІэгъуэнщ, ауэ мыпхуэдэу зэІухауэ къыджимыІэми, «ХъунщІакІуэмрэ джэгуакІуэмрэ» зэрыбалладэр абы и ухуэкІэми, лъабжъэ хуэхъуа сюжетымрэ мотивхэмкІи гурыІуэгъуэш.

Балладэм лъагъуныгъэ мотивыр лъабжъэ щыхуэхъур зээмызэххэш. Абы и лъэныкъуэкІэ Бицум и «Лъагъуныгъэ» балладэм щІэштыгъуагъ хэльщ. Тхыгъэм къиІуэтэж хъыбарым «гъэ мин» бжыгъэхэр и ныбжьщ. Зэ еплтыгъуэкІэ, сюжетыр къызэрыгуэкІщ: фыуэ зэрыльэгъуа ныбжышІэхэр – Къетыкъуэрэ Суллимэрэ – фІэкІыпІэ зимыІэ лъэпошхъэпохэм зэпэІэшІяшІ, ахэр зэхуозэш, псэм и бэлыхъ ягъэв, ауэ зэшІэбэгту ирахъэкІ гъашІэм и гъуэгүанэхэр зэикІ зэхуэзэжыркъым. Идее нэхъышхъэм лейуэ егупсысын хуэмейуэ, балладэм и кІэм деж усакІуэм къыхегъэш:

...И къэухыр мыращ хъыбар ищипкъэм:
Жыы къепицэхуклэ ди къурихэр мэдым.
Жалэр ар Сулимэ и гыз макъыу...
Аращ лъагъуныгъэм и къарур [Бицуев 2016: 236].

Жанрым зэрихабзэу, тхыгъэм мифологии мотив хэухуэнац: Псыхъуэгуашэ, и анэ къызэрильхуауэ, псыхъуэм дэлъ мывэшхуэм тесу зыІэшІэльэгъуа Къетыкъуэ, «Уи нитыр иугъукл!» [Бицуев 2016: 233] жиІэу къриутЫпща гыбзэр къитохуэри нэф мэхъу, абы къыхэкІи я къуажэ игъэзэжыну, фыуэ ильягъу Сулимэ дахэм хуэзэжыну дзыхъ ищыжыркъым, гъадэшІыдэм хохъэж.

Бицу А. и балладэхэм я фІагъыр зыщылтагъупхъэр жанрыр Іэзэу къызэригъэІэрыхуэфам и закъуэкъым, атІэ абыхэм адигэм и дунейр къызэрышигъэльэгъуарщ, адигэ хабзэм и дахагъыр психологизм куу, драматизм лъэшхэльу и тхыгъэхэм зэрихиухуэнарщ.

«Жамболэт» балладэм лъабжъэ хуэхъуар «Адыгэм и хъэшІэр быдапІэ исщ» псальэжым щІэль философиерщ. Абрэджу, зекІуэлІ хахуэу зи гъашІэр езыхъэкІа Жамбот дадэ зэрымыщІэкІэ бэлыхъ хэхуа щІалэшІэр къышыхуэпсихым, ар егъехъэшІэ, пщІэ хуещІ, къыкІэльтыпхъэра бийхэм щихъумэн папщІи еzym и псэр ет. Адыгэм хъэшІэм пщІэшхуэ хуишІу зэрыштытар усакІуэм и тхыгъэм щхъэтечауэ щыжеІэ:

Зи напэр изыгъэцт
Псэм япэ а лыжь хахуэр.
И напэр ихъумащ –
И хъэшІэр ихъумащ.
Бгырысым хъэшІэм пищ
Дунейм темыт. Ар нахуэц.
А хабзэм щытекла
Ди лъэнкъыр къэмыхъуа [Бицуев 2016: 227–228].

Бицум и ІэдакъэшІэкІ нэгъуэшІ балладэ зыбжанэми – «ЩІакІуэ кІапэ», «НэхъышІэ» – лъабжъэ яхуэхъуар адигэм и дуней тетыкІэ екІурщ, аращ а тхыгъэхэр лъэнкъыр тхыдэм и гъуджэу къышІэльтыпхъэри.

Дызыхэпльахэр къызэштэткъуэжмэ, Бицу Анатолэ адигэ балладэм и зыужыныгъэм хэльхэныгъэ ин хуэзыща усакIуэу зэрыштыр наIуэ къэхъуаш. УсакIуэм жанрым и хабзэ гугъухэр къигъэIэрыхуэн лъэкIаш, абы щыгъуэми и тхыгъэхэр псоми къызэдашта къупхъэм ихузакъым, атIэ еzym и щхъэзакъуэ хъэтIрэ художественнэ Iэзагъэр къапкърыщац.

Бицу А. и усыгъэр нэхъыбэрэ къызэпкърыпхыхукIэ нэхъ ину къызэкIуэцкыкIыурэ макIуэ. Абы и Iэдакъэштэткъе фашэ и лъэныкъуекIи я купщиэ теухуауи яхужыпIэныр куэдщ, зы статьям и кIуэцкIи къышыпхузэштэткъуэнукъым. Араш абы кандидат диссертациэ по щытрагъэпсихьари: Багъ Иринэ итха «Бицу Анатолэ и усыгъэр: мотив нэхъыщхъэхэмрэ жанрхэмрэ» лэжыгъэр 2005 гъэм пхигъэкIауэ щыташ. Ауэ абы лъандэрэ ильяс 17 дэкIыжаш, а пальэм къриубыдэу Бицум и творчествэм зыужыныгъэ икIи зэхъуэкIыныгъэ пыухыкIахэр игъуэташ, тхыль зыбжанэ къыдэкIаш. Абы къыхэкIкIэ, нобэкIэ усакIуэм и тхыгъэхэр къызэштэткъуэн диссертациэ е монографие къэхутэныгъэ щхъэхуэ хуэфащэш.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

- Бицуев 1997 – *Бицуев А.М.* Избранное: Стихи, поэмы, баллады. [На каб.-черк. яз.: Усыгъэхэр: Усэхэр, поэмэхэр, балладэхэр]. – Нальчик: Эльбрус, 1997. – 288 с.
- Бицуев 2016 – *Бицуев А.М.* Снег идет....: Стихотворения. Баллады. Переводы. [На каб.-черк. яз.: Къосыр уэс....: Усэхэр. Балладэхэр. ЗэдзэкIахэр]. – Нальчик: Эльбрус, 2016. – 320 с.
- Гутов 2019 – *Гутов А.М.* Адыгский фольклор // История адыгской (кабардино-черкесской) литературы. Том I. – Нальчик: Принт-Центр, 2019. – С. 58–109.
- Давыдова, Пронин 2003 – *Давыдова Т.Т., Пронин В.А.* Теория литературы: Учебное пособие. – М.: Логос, 2003. – 232 с.
- Квятковский 1966 – *Квятковский А.П.* Поэтический словарь / Науч. ред. И. Роднянская. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 375 с.
- Кешоков 1968 – *Кешоков А.* Сабля Андемиркана (Вступительная заметка к публикации стихотворений Анатолия Бицуева) // Дружба народов. – 1968. – № 10. – С. 99.
- Хавжокова 2015 – *Хавжокова Л.Б.* Тема войны и мира в поэзии Анатолия Бицуева и Анатолия Мукохева. [На каб.-черк. яз.: Зауэмрэ мамырыгъэмрэ Бицу Анатолэрэ Мыкъуэжь Анатолэрэ я усыгъэм къызэрхэштыр] // Единство народов Советского Союза – важнейший фактор победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. (к 70-летию Великой победы). Сборник статей. – Нальчик: Издательский отдел КБИГИ, 2015. – С. 199–206.
- Хавжокова 2017 – *Хавжокова Л.Б.* Песенное творчество кабардинских поэтов (на примере текста песни «Падает снег...» А. Бицуева) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. – № 8–1 (74). – Ч. 1. – С. 43–46.
- Хавжокова, Атласкирова 2021 – *Хавжокова Л.Б., Атласкирова Р.С.* Жанр баллады в кабардинской литературе: генезис и эволюция. [На каб.-черк. яз.: Балладэ жанрыр къэбэрдей литературэм: зэрызэфIэувамрэ зэрызиужьамрэ] // Электронный журнал «Кавказология». – 2021. – № 4. – С. 246–259.

REFERENCES

- BITSUEV A.M. *Usyg'eher: Useher, poemakher, balladakher* [Selected: Poems, poems, ballads]. – Nalchik: Elbrus, 1997. – 288 p. (In Kabardian-Circassian).
- BITSUEV A.M. *K"osyr ues....: Usekher. Balladekher. ZedzekIakher* [It is snowing...: Poems. Ballads. Translations]. – Nalchik: El'brus, 2016. – 320 p. (In Kabardian-Circassian).
- GUTOV A.M. *Adygskii fol'klor* [Adyge folklore]. IN: *Istoriya adygskoi (kabardino-cherkesskoi) literatury. Tom I* [History of the Adyghe (Kabardino-Circassian) literature. Volume I]. – Nalchik: Izdatel'skaya tipografiya «Print Tsentr», 2019. – P. 58–109. (In Russ.).

DAVYDOVA T.T., PRONIN V.A. *Teoriya literatury: Uchebnoe posobie* [Literature theory: Textbook]. – M.: Logos, 2003. – 232 p. (In Russ.).

KVYATKOVSKY A.P. *Poeticheskii slovar'* [Poetic Dictionary]. – M.: Sovetskaya entsiklopediya, 1966. – 375 p. (In Russ.).

KESHOKOV A. *Sablya Andemirkana (Vstupitel'naya zamekta k publikacii stihotvorenij Anatoliya Bicueva)* [Andemirkan's saber (Introductory note to the publication of poems by Anatoly Bitsuev)]. IN: Druzhba narodov. – 1968. – No. 10. – P. 99 (In Russ.).

KHAVZHOKOVA L.B. *Zauemre mamyryg'emre Bitsu Anatolere Mykuezh Anatolere ya usyg'em kyzerykheshchyr* [The Theme of War and Peace in the Poetry of Anatoly Bitsuev and Anatoly Mukozhev]. IN: *The unity of the peoples of the Soviet Union is the most important factor in victory in the Great Patriotic War of 1941–1945. (to the 70th anniversary of the Great Victory). Digest of articles.* – Nalchik: Publishing Department of KBIGI, 2015. – Pp. 199–206. (In Kabardian-Circassian).

KHAVZHOKOVA L.B. *Pesennoe tvorchestvo kabardinskikh poetov (na primere teksta pesni «Padaet sneg...» A. Bitsueva)* [Song creativity of Kabardian poets (on the example of the text of the song "Snow is falling..." by A. Bitsuev)]. IN: *Philological Sciences. Questions of theory and practice.* – 2017. – No. 8–1 (74). – Part 1. – Pp. 43–46. (In Russ.).

KHAVZHOKOVA L.B., ATLASKIROVA R.S. *Ballade generr keberdey literaturem: zeryzefleuvamre zeryziuzhamre* [The ballad genre in Kabardian literature: genesis and evolution]. IN: *Electronic journal "Kavkazologiya".* – 2021. – No. 4. – Pp. 246–259. (In Kabardian-Circassian).

Авторым төххүауз

Хъэвжокъуэ Л.Б. – филологие щІэныгъэхэмкІэ кандидат.

Information about the author

L.B. Khavzhokova – Candidate of Science (Philology).

Информация об авторе

Л.Б. Хавжокова – кандидат филологических наук.

Тхыгъэр редакцэм кърагъэхьащ 08.07.2022 г.; рецензэ нэужым къащащ 20.08.2022 г.; къытградзэнущ 15.09.2022 г.

The article was submitted 08.07.2022; approved after reviewing 20.08.2022; accepted for publication 15.09.2022.

Статья поступила в редакцию 08.07.2022 г.; одобрена после рецензирования 20.08.2022 г.; принятая к публикации 15.09.2022 г.